

Wróblewska, Urszula. „Pokolenie młodzieży tatarskiej wobec procesów oświatowych”. *Przegląd Polonijny* 3 (2004): 127–135.

Wróblewska, Urszula. „Wielowymiarowość tożsamości kulturowej Tatarów polskich (raport z badań)”. *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja* 1 (2004): 87–99.

Stanisław Jankowski, *Biblijne źródła charyzmatu i systemu wychowawczego Świętego Jana Bosko*, Warszawa: Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego, 2016, s. 247.

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/PCh.2016.017>

System wychowawczy św. Jana Bosko stanowi niewątpliwie jedną z największych inspiracji dla współczesnych wychowawców ze względu na spójne i łatwe do przełożenia na praktykę ujęcie istoty wychowania w aspekcie zarówno celów, jak i metod oraz środków. Z tego względu opracowywany jest od strony teoretycznej w wielu publikacjach i pracach naukowych, i to nie tylko przez salezjanów, ale także przez osoby niezwiązane bezpośrednio z instytucjami prowadzonymi w duchu ks. Bosko. Próbując zrozumieć system prewencyjny, nie sposób jednak przejść obojętnie wobec faktu, że został on zbudowany w ramach chrześcijaństwa, czyli stanowi przykład pedagogii odwołującej się do Biblii oraz doświadczenia chrześcijańskiego rozwoju i wychowania. Uchwycenie specyfiki tego systemu domaga się zatem poznania jego biblijnych korzeni. Zadanie przybliżenia biblijnych źródeł charyzmatu i systemu wychowawczego Jana Bosko podejmuje ks. Stanisław Jankowski w swojej najnowszej publikacji, inicjującej przy okazji serię *Biblica et Theologica* Towarzystwa Naukowego Franciszka Salezego. Kompetencje autora do podjęcia tego projektu nie budzą wątpliwości. Po pierwsze, jest jednym z najbardziej uznanych polskich biblistów, specjalizującym się między innymi w problematyce wychowawczej¹. Po drugie, jest salezjaninem,

¹ Zob. Jerzy Bagrowicz, Stanisław Jankowski, „*Pan, Bóg Twój, wychowuje ciebie*” (*Pwt* 8,5). *Studia z pedagogii biblijnej* (Toruń, Wydawnictwo UMK, 2005); „*Wy Mnie nazywacie «Nauczycielem» i «Panem» i dobrze mówicie*” (*J* 13,13). *Wychowanie w tradycji biblijnej późnożydowskiej i wczesnochrześcijańskiej*, red. Jerzy Bagrowicz, Stanisław Jankowski (Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2010); Stanisław Jankowski, „Myśl pedagogiczna w listach Pawła Apostoła”, *Paedagogia Christiana* 1 (2001): 25-41; Stanisław Jankowski, „Wychowawcza rola mądrości w *Mdr* 6, 1 – 9, 18”, w: *Edukacja, kultura, teologia: studia ofiarowane księdzu profesorowi Jerzemu Bagrowiczowi z okazji 65. rocznicy urodzin*, red. Krzysztof Konecki, Ireneusz Werbiński (Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Ko-

czyli człowiekiem, który zarówno sam wzrastał, jak i wykorzystywał w swej pracy wychowawczej mądrość św. Jana Bosko. Posiada więc odpowiednią wiedzę do wykładu i oceny systemu prewencyjnego.

Przeprowadzenie projektu badawczego, który sugeruje tytuł książki, nie jest jednak proste. System wychowawczy, dla którego punkt wyjścia stanowi regulamin Oratorium św. Franciszka Salezego na Valdocco w Turynie, jest bowiem zapisem dojrzewającej latami mądrości wychowawczej ks. Jana Bosko, a nie efektem teoretycznego studium nad przełożeniem biblijnych treści na wytyczne wychowawcze. Co więcej, gdy ks. Stanisław Jankowski w ramach swoich badań naświetla jeszcze jeden kontekst powstawania systemu prewencyjnego, jaki stanowi specyfika przygotowania do kapłaństwa w seminariach w XIX wieku, rozumiałe staje się, jak trudnym przedsięwzięciem jest ukazanie biblijnych źródeł myśli wychowawczej ks. Jana Bosko. Jak dowiadujemy się z lektury, *Ratio studiorum* obejmowało wówczas wykłady z filozofii i teologii, ale nie uwzględniało wykładu Pisma Świętego. Oczywiście przywoływano cytaty ze Starego i Nowego Testamentu, ale w celu uwiarygodnienia treści katechizmu, a nie dokonania egzegezy biblijnej (s. 180–183). Nie był to zresztą jeszcze czas pogłębionych studiów biblijnych, prowadzących do rekonstrukcji biblijnej pedagogii. Książka Jan Bosko musiał zatem opierać się na osobistej lekturze i interpretacji Pisma Świętego. W tym kontekście postawienie współcześnie, z perspektywy osiągnięć wielu dziesiątków lat badań egzegetów Starego i Nowego Testamentu, pytania o biblijne źródła charyzmatu i systemu prewencyjnego staje się niejako próbą naukowej weryfikacji biblijnego i chrześcijańskiego charakteru owego systemu. W przypadku samej pedagogii salezjańskiej rolę „pośrednika” między nią a pedagogią biblijną odgrywa bowiem nie tyle teoretyczna refleksja, ile doświadczenie inspirowanych słowami Pisma Świętego życia i pracy duszpasterskiej Kapłana z Piemontu. Na ile zatem pedagogia salezjańska jest pedagogią biblijną?

Z badań ks. Stanisława Jankowskiego wyłania się pozytywna odpowiedź na postawione pytanie. Do jej udzielenia dają podstawy kolejne rozdziały książki. Nie wchodząc w szczegóły niezwykle interesujących i wciągających analiz, odwołujących się przy okazji nie tylko do popularnych, ale też rzadko przywoływanych fragmentów Biblii, podajmy jedynie kilka przykładów. W pierwszym rozdziale znajdujemy refleksję na temat człowieka, Boga i specyfiki obecności Boga w życiu człowieka. Jak przekonuje autor,

pernika, 2003), 59-71; Stanisław Jankowski, „Wychowanie w literaturze sapiencjalnej Starego Testamentu”, *Paedagogia Christiana* 2 (2006): 9-27.

wprowadzając w przekaz Pisma Świętego, nie jest to obecność nadzorcy, Kogoś, kto kontroluje człowieka, ale obecność przeniknięta pragnieniem ochrony człowieka ze względu na jego ograniczenia poznawcze i słabość woli. W świetle tych stwierdzeń system prewencyjny jawi się jako system biblijny. Tak jak człowiek traci orientację, gdy nie dostrzega obecności Boga w swoim życiu, tak młody człowiek – gdy nie ma przy nim osoby dorosłej – może łatwo popełnić błędy. Stąd w pedagogii ks. Jana Bosko akcent położony został na prewencję, czyli obecność wychowawcy przy wychowanku, która ma służyć wychowankowi, aby nie popełnił błędów przynoszących negatywne i nieodwracalne w jego życiu konsekwencje.

Rozdział drugi wprowadza w pedagogię Ewangelii według św. Marka. Odwołując się do niej, autor kreśli najpierw portret Jezusa Nauczyciela, następnie Jego uczniów, styl nauczania i formacji, jaki przyjmuje Jezus, wreszcie podejmuje próbę odpowiedzi na pytanie o jej aktualność. Wybór Ewangelii, z którą ks. Stanisław Jankowski zestawia system prewencyjny, jest nieprzypadkowy. Według hipotezy Carla Marii Martiniego Ewangelie stanowią podręczniki chrześcijańskiego wtajemniczenia, a Ewangelia według św. Marka została przygotowana na potrzeby pierwszego etapu formacji. Jej odbiorcami mają być katechumeni – osoby przygotowujące się do chrztu. Jej celem jest zbliżenie się do Jezusa, który nazywany jest przez uczniów Nauczycielem, odkrycie, kim jest naprawdę, i akt wiary – ten ludzki, czyli zaufanie Mu. Formacja według kolejnych Ewangelii kładzie akcent na zupełnie inne cele, a Jezus postrzegany jest w nich jako Pan (Ewangelia wg św. Mateusza) i Mistrz (Ewangelia wg św. Łukasza).

W rozdziale trzecim zawarto refleksję nad ideałem salezjanina, a w zasadzie nad jego zgodnością z biblijnym obrazem Jezusa jako Dobrego Pasterza. Analizując biblijne teksty pod kątem odpowiedzi na pytanie, jakimi cechami charakteryzuje się wychowawca jako dobry pasterz, ks. Stanisław Jankowski stwierdza, że pasterzowanie oznacza wychowanie do trzech rzeczy: prawdy, wolności oraz wspólnoty. Stwierdzenia te znajdują z kolei pogłębiony wykład, w ramach którego autor dokonuje odniesień do licznych, mniej lub bardziej znanych, fragmentów Pisma Świętego. Lektura przekonuje ponadto czytelnika, że biblijne stwierdzenia są wynikiem doświadczeń, zarówno tych pozytywnych – prowadzących do dobra, jak i negatywnych – w których człowiek z własnych błędów uczył się, co jest dobrem, a co złem. Również w tym zakresie system uprzedzający wykazuje – zdaniem ks. Jankowskiego – spójność z przesłaniem Pisma Świętego.

Niezwykle interesujące treści zawiera rozdział czwarty, zatytułowany: „Ludzie młodzi w Nowym Testamencie”. Odczytanie Pisma Świętego do-

konywane jest zazwyczaj pod kątem opisu postaci Jezusa, rzadziej uwaga kierowana jest na człowieka, szczególnie gdy jest on jeszcze niedojrzały i trudno stawiać go jako przykład. Tymczasem autor książki, dokonując charakterystyki młodych opisanych w Nowym Testamencie, wskazuje, że młodzi ludzie, z którymi przyszło pracować ks. Bosko oraz salezjanom, nie różnią się od tych, których spotykamy na kartach Nowego Testamentu. Uwaga zostaje poświęcona najpierw dwojgu młodych ludzi: bogatemu młodzieńcowi, rozstającemu się z Jezusem w atmosferze rozczarowania Jego „nieżyciową” propozycją; oraz Salome, córce Herodiady, która zachwyliła tańcem Antypasa, a ten, obiecawszy spełnienie jej prośby, został zmuszony do ścięcia Jan Chrzciciela – Salome była w tym wypadku kierowana przez matkę, nienawidzącą Proroka. Trzech kolejnych bohaterów to młodzi ludzie, którzy zostają wskrzeszeni: córka Jaira, syn wdowy z Nain oraz Eutyh. Refleksja nad nimi staje się okazją do pokazania, z jakiego stanu zostają wyprowadzeni i jak ów stan może zostać zinterpretowany generalnie w kontekście młodości. Wreszcie uwaga czytelnika kierowana jest na młodego człowieka, świadka aresztowania Jezusa, który odziany tylko w prześcieradło, gubi je, próbując uciec strażnikom, oraz na samego Jezusa jako dziecko. Lektura przekonuje, że są to fragmenty Biblii dostarczające znaczących informacji, a rzadko poddawane analizie.

Ostatnie trzy rozdziały odnoszą się do samej pedagogiki – biblijnej i salezjańskiej. Rozdział piąty ukazuje specyfikę biblijnej pedagogii na tle myśli wychowawczej czasów Chrystusa. Przybliżając najpierw zasadnicze rysy klasycznej i hellenistycznej paidei, ks. Stanisław Jankowski wskazuje, w czym różni się od niej nowotestamentowa teoria wychowania, szczególnie w zakresie założeń antropologicznych, teologicznych, eschatologicznych, aretologicznych, a zwłaszcza pod wpływem *novum*, jakie stanowiła idea chrystologiczna. W rozdziale szóstym autor relacjonuje wyniki badań nad obecnością pedagogicznej myśli biblijnej w systemie prewencyjnym. Wreszcie rozdział ósmy zawiera charakterystykę filarów systemu prewencyjnego – rozumu, religii i dobroci – przeprowadzoną w świetle Pisma Świętego.

Prezentowana książka posiada wiele walorów, które zachęcają do jej lektury. Nie odnosząc się do kwestii szczegółowych, warto zwrócić uwagę na dwie jej wartości. Po pierwsze, zawiera wprowadzenie w pedagogię biblijną. Przewodnikiem jest w tym zakresie wytrawny biblista, co daje się wyczuć na każdym kroku, ponieważ prowadzi ścieżkami nowymi nawet dla absolwentów studiów teologicznych, a równocześnie owo wprowadzenie jest przystępne dla osób bez większego przygotowania do lektury Pisma Świętego. Czytelnik może ponadto odkryć je jako księgę pedagogiczną, i to

nie tylko w sensie budowania podstaw teleologii wychowania religijnego, ale przemyślany tekst o rozwoju człowieka i wspieraniu owego rozwoju poprzez wychowanie. Po drugie, tekst dowodzi bliskości pedagogii biblijnej oraz systemu, który stworzył św. Jan Bosko, przy czym pokazuje, że system prewencyjny zawdzięcza swój charakter osobie jego Twórcy, który – choć nie otrzymał gruntownego wykształcenia w zakresie egzegezy biblijnej – żył na co dzień Pismem Świętym, wprowadzając odczytane z niego prawdy do swojej pracy z młodzieżą.

Jarosław Horowski*

Bibliografia

- Bagrowicz, Jerzy, Stanisław Jankowski. „*Pan, Bóg Twój, wychowuje ciebie*” (Pwt 8,5). *Studia z pedagogii biblijnej*. Toruń, Wydawnictwo UMK, 2005.
- Jankowski, Stanisław. *Biblijne źródła charyzmatu i systemu wychowawczego świętego Jana Bosko*. Warszawa: Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego, 2016.
- Jankowski, Stanisław. „Myśl pedagogiczna w listach Pawła Apostoła”. *Paedagogia Christiana* 1 (2001): 25–41.
- Jankowski, Stanisław. „Wychowanie w literaturze sapiencjalnej Starego Testamentu”. *Paedagogia Christiana* 2 (2006): 9–27.
- Jankowski, Stanisław. „Wychowawcza rola mądrości w Mdr 6, 1 – 9, 18”. W: *Edukacja, kultura, teologia: studia ofiarowane księdzu profesorowi Jerzemu Bagrowiczowi z okazji 65. rocznicy urodzin*, red. Krzysztof Konecki, Ireneusz Werbiński, 59–71. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003.
- „*Wy Mnie nazywacie «Nauczycielem» i «Panem» i dobrze mówicie*” (J 13,13). *Wychowanie w tradycji biblijnej późnożydowskiej i wczesnochrześcijańskiej*, red. Jerzy Bagrowicz, Stanisław Jankowski. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2010.

* Dr hab. Jarosław Horowski jest adiunktem w Katedrze Teorii Wychowania na Wydziale Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Adres: Wydział Nauk Pedagogicznych UMK, ul. Lwowska 1, 87-100 Toruń; e-mail: jarohor@umk.pl.

Ireneusz Krzemiński (red.), *Żydzi – problem prawdziwego Polaka. Antysemityzm, ksenofobia i stereotypy narodowe po raz trzeci*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2015, s. 220.

DOL: <http://dx.doi.org/10.12775/PCh.2016.018>

Prosta biała okładka – a na niej czarny szkic przedstawiający dwoje krępych, bogato ubranych Żydów wyśmiewających ubogą, nędznie ubraną polską rodzinę z małym dzieckiem, będący fragmentem ulotki antysemickiej wydanej przez Stronnicstwo Narodowe w Poznaniu, pochodzącej ze zbiorów Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego im. Emanuela Ringelbluma – przyciąga uwagę potencjalnego czytelnika. Równie silnie oddziałuje tytuł książki: *Żydzi – problem prawdziwego Polaka*. Jej wnikliwa lektura daje podstawy, aby stwierdzić, iż jest to pierwsze kompleksowe opracowanie materiału, jaki przyniosły badania nad antysemityzmem prowadzone na przestrzeni blisko dwudziestu lat od przełomu politycznego w Polsce. Praca zespołu socjologów z Uniwersytetu Warszawskiego stawia między innymi odważne pytania o to: czy demokracja sprzyja odrzucaniu wrogości wobec Żydów? jak na antysemityzm wpływa polska religijność? czy imperium medialne o. Tadeusza Rydzyka jest źródłem postaw antysemickich? czym jest wtórny antysemityzm, a czym tak zwany nowy antysemityzm antyizraelski? czy Polacy odrzucają prawdę na temat polskiej zbrodni w Jedwabnem?

Monografia prezentuje wyniki badań z 2012 roku (rezultaty realizacji grantu Narodowego Centrum Nauki). Zostały one porównane z danymi z lat 1992 i 2002. Redaktor naukowy tomu, socjolog Ireneusz Krzemiński, zajmuje się problemem antysemityzmu od wielu lat i należy do grona najbardziej cenionych badaczy tego obszaru¹. Opatrzył on książkę wstępem i wprowadzeniem zatytułowanym *Antysemityzm, ksenofobia i stereotypy narodowe po raz trzeci*. Jest także autorem pierwszego artykułu: *Uwarunkowania i przemiany postaw antysemickich*. Wyniki badań wskazują, że z jednej strony demokracja sprzyja odrzucaniu wrogości wobec Żydów, ponieważ

¹ Por. *Czy Polacy są antysemitami?: wyniki badania sondażowego*, red. Ireneusz Krzemiński (Warszawa: Oficyna Naukowa, 1996); *Antysemityzm w Polsce i na Ukrainie: raport z badań*, red. Ireneusz Krzemiński (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2004).